

Hjernesprog eller Hjertesprog.

"At fatte med hjertet" er et citat fra Esajas-bogen i Det gamle Testamente og forud er gået en konstatering af, at folket godt nok "skal høre og høre og dog intet fatte - og se og se og dog intet øjne."

De to vigtigste sanser, når mennesker skal kommunikere med hinanden og nå hinanden: Hørelsen og synet - ørerne og øjnene, - er begge gået i sort. Mennesker hører og hører, og ser og ser, - men fatter ikke, hvad de hører og ser. Det sidste og vigtigste led i processen mangler - bliver aldrig nået - hjertet, som er det afgørende, hvis det, man hører og ser, virkelig skal nå ind og få en chance for at bringe forandringer. At fatte med hjertet er forudsætningen for virkeligt at "forstå" det, man hører og ser, så det kommer til at gøre en forskel, så man omvender sig og finder lægedom. (Es. 6, 9 og Matt.13, 14-15).

Man hører det tit sagt og føler det også selv den ene gang efter den anden: Fatte det med forstanden kan jeg, - men rigtig forstå det, få det ind under huden, det kan jeg ikke. Hørelsen, synet og hjernen, intelligensen er kun dele af et menneske. Det hele menneske nås kun gennem hjertet. Hjertet er symbol for helheden - ikke bare intellektet, men også viljen, følelserne og kroppen med - kort og godt personens helhed.

Vi lever i en tid, hvor vi er vant til at få hovedparten af vore informationer gennem ordet - det hørte eller det læste - og selvom det vrimler med billeder i sammenhængen, så er de som oftest at forstå som illustrationer eller pædagogiske hjælpere til forståelse af ordet. Billederne har ingen selvstændig funktion i forhold til ordet.

Vender vi os til den kirkelige verden og dens svar på de grundlæggende åndelige spørgsmål, mennesker stiller, forholder det sig på samme måde. Det er blevet sagt om den danske kirke, at man som udenforstående, der prøvede at orientere sig i den danske gudstjeneste ved at læse ritualerne, let kunne få det indtryk, at danskerne var sælsomme skabninger, der kun var udstyret med ører, fordi alt i gudstjenesten henvender sig til øret og koncentrerer sig om det talte eller det læste ord.

Analyse eller syntese.

Ordet - både det talte og det læste - går direkte til hjernen, til intellektet - og så begynder en intellektuel proces. Forstanden griber fat i ordene, underkaster dem en rationel bearbejdelse og analyse og placerer dem ind i et i forvejen eksisterende system. Og det var så det. Kun i sjældne tilfælde kommer det videre til følelsen, til viljen - og til hjertet. Og der skal de hen, hvis de skal give os noget eksistentielt, noget afgørende, der kan bevæge os - omvende os - så ordene kan bringe os lægedom.

Det går ikke meget anderledes, hvis vi vender os til de billeder, der jo i høj grad findes inden for den vestlige kirke, både den romersk-katolske og den lutherske. Enten er billederne naive og barnlige illustrationer til teksten, der ikke har andet formål end at tydeliggøre teksten og give ordene en ekstra dimension. - Eller det er moderne kunstværker, der er så fyldte med skjult symbolik og fortænkte lignelser og forkrympede sammenhænge, at de i lige så høj grad som ordene må en tur rundt om hjernen, den intellektuelle analyse, før de har mindste chance for at nå ned i hjertet og blive til en helhed, der kan tale umiddelbart til det hele menneske.

Det er grunden til, at vi vender os til Den ortodokse Kirke, der har en helt anden forståelse af

billeder - ikke som illustrationer eller pædagogiske hjælpeånder til forståelse af tekstens ord, - men som selvstændige størrelser, der på deres helt egen og anderledes direkte måde bringer det samme budskab som ordene.

Ikonerne bringer en syntese af budskabet, der henvender sig direkte til det hele menneske, til hjertet, - den syntese, som i de lykkelige få tilfælde også kan blive resultatet af analysen af ordenes budskab. Forholdet er vendt på hovedet: Det første er syntesen, der har en mulighed for at tale til og gøre indtryk på det hele menneske, - og dernæst analysen af helheden, der naturligvis kan pindes ud i dogmatiske læresætninger og katekismusforklaringer, om man har lyst og overskud til det.

En altertavles tomhed og neutralitet.

For nogen tid siden fik man ny altertavle i en jysk kirke. Et medlem af menigheden blev afæsket sin mening om det nye kunstværk. Jo, det var da smukt at se på. Farverne var smukke og samspillet mellem dem lod heller ikke betragteren uberørt. Så kom det obligatoriske spørgsmål: Hvad forestiller det?

Svaret var karakteristisk for ikke så helt lidt af det, man kalder kirkekunst, ny kirkekunst, i vore dage: "Jeg synes, det kan symbolisere hvad som helst". Og det er måske også kunstnerens mening, at sådan skal det være. I en ny kirke i mit nabolag er der et beskedent krucifiks på alteret, ellers kun de nøgne hvidkalkede vægge - sterilt som på et hospital eller nærmere som i et ligkapel. Menighedsrådet forklarer: Vi ønskede ingen udsmykning, der kunne distrahere kirkegængerne fra at danne sine egne billeder og lede tankerne i bestemte upersonlige retninger. Man er så bange for at den moderne kirkekunst skal give færdige svar - eller i det hele taget svar. Den private refleksion, de private refleksioner over tilværelsen synes at være nær det altafgørende, når talen er om nutidig kirkekunst. Afgørende for om et kunstværk også er et kirkeligt kunstværk eller om et billede er et "helligt billede" er alene dets placering. Er det placeret i en kirke, så er det pr. definition kirkelig kunst.

Det er vel egentlig heller ikke "svar" af den art, man har brug for, når man har tænkt sig træt til døden, og tankerne kører i ring og man ikke kommer af stedet. Ikonen står i absolut og ubetinget modsætning til den omtalte moderne altertavle. Ikonen går kun indirekte ind i vore overvejelser og refleksioner. Ikonen har et svar på vore problemer og de spørgsmål, vi stiller. Man kan tale om en slags åndelig Jeopardy: Ikonen har svaret og dette svar står ikke til diskussion. Det, der står til diskussion, er spørgsmålene. De kan være stillet forkert, og de kan naturligvis overvejes og omformuleres, så der ikke spørges i vest, når svaret findes i øst. Ikonen forkynder sandheden om menneskelivet og om menneskets forhold til Gud. Forkyndelse på samme måde som kirkens prædiken er forkyndelse. Hvad ordet er for øret, er ikonen for øjet. Ord og billede konkurrerer ikke med hinanden. Det er to ligestillede og sideordnede måder at forkynde på.

Ikonernes verden.

Et vestligt billede har altid et centralt perspektiv, hvor billedets linier mødes et eller andet sted ude i horisonten og forsvinder i det punkt, der netop kaldes forsvindingspunktet. Forestiller man sig, at man går ind i et sådant billede, er man hele tiden på vej længere og længere ud i det fjerne - indtil man bliver væk i det punkt, hvor både billedet og man selv forsvinder.

Denne følelse af fjernhed, at tingene tabes af syne og forsvinder ved horisontens grænse, kender ikonen ikke. Den adskiller sig fra andre billeder ved slet ikke at have et sådant "forsvindings-

punkt". Perspektivet er vendt om, så linierne kommer indefra billedet og rammer midt i brystet på betragteren. En virkelighed, der "udefra" nærmer sig mig - og inviterer mig til at blive en del af ikonens virkelighed. Derfor står man ikke "udenfor" og betragter en fremmed virkelighed eller er tilhører til et budskab. Følelsen af fjernhed, at tingene tabes af syne og forsvinder, kender ikonerne ikke. Ikonen åbner en dør for os indtil den guddommelige virkelighed, der kommer til os udefra, - men det er ikke en fremmed virkelighed. Kun den del af virkeligheden, som vi har glemt.

Ikonen er en del af virkeligheden selv. Den vil få os til at se det, som vi ikke før kunne se. Få os til at finde ind til det, som allerede er der. Finde frem til en erkendelse af den egentlige virkelighed, Guds virkelighed. og binde disse to sider af tilværelsen sammen.. Den lader nemlig Guds virkelighed skinne ind i vor virkelighed og gør denne virkelighed transparent, så vi kan skimte den hele og udelte virkelighed bag alt det foranderlige og forgængelige. Derfor er ikonen et vindue ind til en hel virkelighed.

Det afgørende (i forhold til den vestlige udvikling) er, at ikonerne aldrig bliver naturalistisk malerkunst. De bevarer i høj grad det symbolske indhold og budskab, - men samtidig bliver de realistiske i den forstand, at Kristus nu fremstilles som øjenvidnerne erindrer ham. ligesom helgenerne bevarer deres menneskelige træk. Peter og Paulus f. eks. er genkendelige fra år 400 indtil dagen i dag.

Men det drejer sig ikke om naturalistisk portrætkunst. Det afgørende for ikonmaleren er at fremstille mennesket som mere eller mindre gennemlyst af Kristus. Ikonen lader os ane Guds billede i mennesket.

Det er vigtigt at forstå, at mennesket ikke rives ud af sin sammenhæng ved mødet med Kristus. Det er det samme menneske, der ved at give bolig for Kristus i sit hjerte, mere og mere gennemlyses af ham og hans liv indefra. Det er dette guddommelige lys, ikonmaleren skal opfange og give liv gennem sine farver og former.

Derfor vil vi også forsøge at "læse" ikonernes budskab. Det hedder nemlig ikke at male en ikon, men at skrive den - ikonografein - så kunsten er den at aflæse motivets budskab, at analysere billedet for at forstå og identificere portrætter, religiøse figurer (helgener) og bibelske scener i det hele taget, som vi præsenteres for. Den kunsthistoriske placering og placeringen i den videre og bredere kulturelle sammenhæng vil kun blive strejft i det omfang den er nødvendig for forståelsen af ikonens specifikke budskab.

Det fragmenterede verdensbillede.

Det var ikke blot de religiøse forhold og de religiøse dogmer, der blev vendt op og ned på i reformationsårhundredet - 1500-tallet, men også opfattelsen af verden og af virkeligheden i sig selv. Det førte langsomt med sig, at verden brækkede over i to halvdele. Verden var ikke længere en enhed med to poler - Guds usynlige virkelighed og menneskets synlige virkelighed. - himlen og jorden.

Det er en afgørende del af den kristne tro, at denne enhed mellem det usynlige og det synlige, får sit afgørende udtryk i, at Jesus på samme tid er Gud og menneske. I ham mødes det synlige og det usynlige. På samme måde som tilfældet er i ikonerne.

Oplysningstiden gjorde udviklingen færdig. Det er endt med, at virkeligheden kun er den del af verden, der er direkte tilgængelig for mennesker. Menneskets verden blev hele virkeligheden, og

den menneskelige fornuft blev den højesteret, som legitimerede tanker og begreber. Guds virkelighed blev usikker, tvivlsom - gjort afhængig af det enkelte menneske - vore tanker, vore følelser.

Derfor bliver der en udtalt usikkerhed - også når talen er om den kunstneriske udsmykning i vore kirker.

Hvor der er håb, er der liv

Det ligger i ikonens grundlag og forkyndelse, at vi her møder en virkelighed, der er større og mere omfattende end den virkelighed, vi som mennesker normalt udfolder os i. Ikonens virkelighed har vi kaldt "den hele virkelighed" og den kommer vi nærmere og nærmere jo længere vi trænger ind i ikonen. I ikonen indsnævres perspektivet nemlig ikke til ingenting, men bliver bredere og bredere og mere omfattende jo længere vi følger vejen ind i ikonen. Den absolutte modsætning til det perspektiv, vi normalt regner med og arbejder ud fra, hvor alle linier som nævnt til sidst ender i forsvindingspunktet, og både billedet og vi opløses til ingenting og forsvinder.

Set ud fra dette perspektiv er forsvindingspunktet afslutningen, døden, den absolutte grænse, som ingen kan komme ud over. Derfor er også døden og afslutningen umulig at forholde sig til ud fra disse forudsætninger. Tilbage er tomhedens resignation, den heroiske uvidenhed eller galgenhumoren. Ikonen ser heller ikke klart, men det afgørende er, at intethedens grænse ikke eksisterer. Blikket drages ind i Guds virkelighed, som omgiver den menneskelige begrænsning til alle sider. Der er et håb, der går ud over dødens og gravens grænse. Betragt opstandelsesikonen senere i bogen. "Men livet fik dog overhånd": Det afgørende budskab til os er, at den Kristus, der kunne trænge ind i Helvede og befri alle, der var indespærret af døden med Adam og Eva vore mytiske forfædre i spidsen, også vil kunne trænge ind i et hvilket som helst andet helvede og give både fremtid og håb til alle, som er paralyseret af angstens mare. Sammenhold det med præsten Otto Møllers oplevelse, da hans to børn var døde med kun to dages mellemrum: Han sidder og tænker over tilværelsens uforståelighed. Hvorfor kan Gud ikke skåne os for at dø. Hvorfor skal vi grue og lide for det, som han har lidt istedet for os?

"Da så jeg ... i et nu et åndeligt syn: Christus døende foran alle dem, der tro på ham, for at de ved ham føres uskadt gennem døden. Jeg så ligesom et uendeligt langt tog med ham i spidsen, der går gennem dødens mørke tunnel ind i livets land".

Ikonerne udtaler sig ikke præcist og entydigt om dette håb. Vi befinder os tydeligt i et grænseland, men ikonen om Jomfru Marias død (Marias hensoven) taler alligevel tydeligt og fyldestgørende om håbet ud over død og grav. Jomfru Maria er lige død og over hendes afsjælede legeme ser vi Kristus med en lille pigeskikkelse på armen på vej mod det ukendte. Det er en udlægning af ordene fra Romerbrevet kap. 14, 8: "Vi hører altså Herren til, hvad enten vi lever eller vi dør" - og mere behøver vi ikke at vide for med fortrøstning at gå ind i det ukendte land.

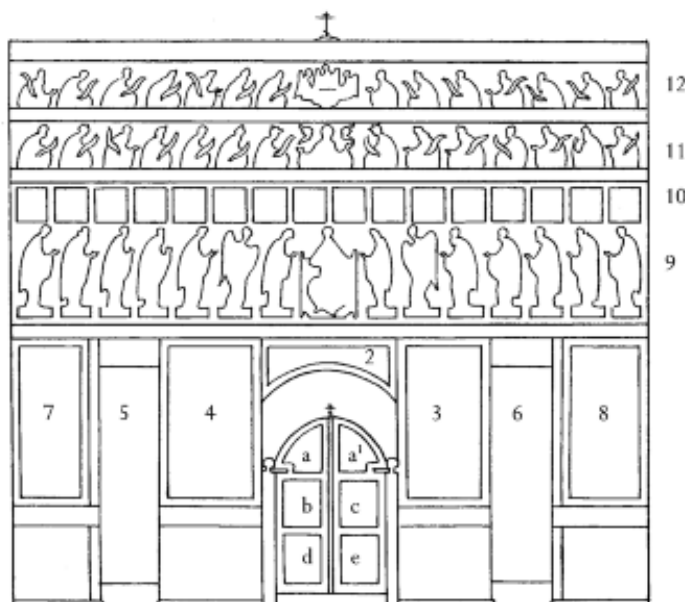
Normalt plejer vi at sige: "Hvor der er liv, er der håb" - men ikonen vender dette ord på hovedet og forkynder frejdigt: "Hvor der er håb, er der også liv". Håbet fødes ikke af livet, men livet af håbet.

Billedvæggen - En malet Trosbekendelse.

Alt det foregående afslører indiskutabelt, at ikonerne er kristne billeder, at de står for en helt præcis og afgrænset livstolkning og hører hjemme i en ganske bestemt kirkelig sammenhæng -

nemlig Den ortodokse Kirke. Skulle man være i tvivl kan man blot gå ind i en ortodoks kirke og betragte kirkerummets udformning.

På mange måder ligner rummet de danske kirker. Der er et forrum (Våbenhus), et skib og et kor. Det virkelig fremmedartede er overgangen mellem skib og kor. Der er vi vant til, at passagen er fri og åben gennem korbuen, - men her støder vi rent fysisk mod en lukket mur - billedvæggen eller ikonostasen. En lukket væg, der danner skel mellem koret, hvor alteret har sin plads, og skibet, hvor menigheden opholder sig. Der er tre døre i muren: To ude i siderne, der går ind til et par små siderum (sakristi). I midten en dobbelt dør, der kaldes "Den kongelige dør" - Ikke fordi kongen, kejseren eller andre standspersoner må bruge den, - men fordi Kristus gennem denne dør kommer til sit folk i skikkelse af nadverens vin og brød. Derfor er nadverens ikon altid placeret over den kongelige dør (se illustrationen nr. 2). Ellers er ikonvæggen tæt besat med ikoner ordnet i et ganske bestemt fast mønster. En gennemgang af alle hovedpunkterne i frelseshistorien - i form og farver nøjagtig den samme prædiken, som trosbekendelsen holder med ord. Hvad ordet er for øret, er ikonerne for øjet.

Det betyder også, at den ikon, der hænger derhjemme i stuen ikke fornemmes som noget, der kan stå alene og som har en afgrænset betydning i sig selv - sådan som det næsten uundgåeligt må blive til, når vi køber en enkelt ikon med hjem og hænger den op til pynt i stuen. I sådanne tilfælde er ikonen blevet revet ud af sin sammenhæng, og har svært ved at tale med den fylde og autoritet, som den gør det over for den ortodokse troende, der altid fornemmer ikonens rette omgivelser - sammenhængen med billedvæggen i kirken, der altid vil klinge med, når man ser på den enkelte ikon - hjemme i stuens "skønne hjørne".

Ikonen er aldrig alene, løsrevet fra sin sammenhæng. Derved kædes den personlige bøn og den private andagt på en meget livsnær måde sammen med gudstjenesten og hele kirkens forkyndelse. Ikonerne tolker det, som siges i gudstjenesten, i liturgien, og liturgien tolker ikonerne i en stadig sammenhængende dialog, som til stadighed giver ekko og genklang i den enkelte troende, når han eller hun står foran den enkelte ikon derhjemme i stuen.

Det er lidt af den samme fornemmelse, vi helst skulle opnå, når vi betragter den enkelte ikon,

derfor gennemgår vi nu hovedtrækkene i ophængningen af disse mange forskellige ikoner, så de kan få lidt mere mund og mæle også i vores ikke ortodokse sammenhæng.

Kristus er hjerte og centrum i ikonostasen, og hans lys gennembryder "muren" og gør alle personer og væggen selv gennemsigtig og bringer os et glimt fra den verden, der skal komme - fra den guddommelige virkelighed - fra Gudsriget.

Ikonerne - nøgle til det fælles menneskelige.

Den kristne verden er i århundredernes løb blevet delt i forskellige kirkeafdelinger. Den helt afgørende skillelinie blev trukket for næsten 1000 år siden, da Østkirkens (Den ortodokse Kirke) og Vestkirkens (Den romersk-katolske Kirke) veje skiltes. Det store skisma kalder man det, og det fandt sted i året 1054. Siden har de to kirkeafdelinger udviklet sig forskelligt på en del områder - ikke mindst når talen er om opfattelsen af ikonerne - de hellige billeder. Forholdet mellem vest- og østkirken kompliceres yderligere af den protestantiske reformation i 1500 tallet, der delte Vestkirken. I spørgsmålet om de hellige billeder bragte Reformationen intet nyt. Man fulgte Den romersk-katolske kirke. Gjorde man noget, så understregede man endnu stærkere, at billeder kun var til pædagogisk brug - en tjener for det overordnede talte og skrevne ord.

Egentlige ikoner med deres specielle plads og funktion i formidlingen af den åndelige virkelighed finder vi altså kun i Den ortodokse Kirke. Et naturligt spørgsmål i forbindelse med denne forskel vil da være: "Skal man være ortodoks troende for at få glæde og opbyggelse af ikonerne? Jeg er ikke i tvivl om, at man vil kunne finde mennesker, der er så snævre i deres tankegang, at de svarer ja til spørgsmålet. Men svaret er og bliver forkert. Der er slet ingen tvivl om, at de øvrige kirkelige traditioner kan have den samme glæde og udbytte af ikonerne, som ortodokse kristne, hvis de gør sig den ulejlighed at sætte sig ind i de tanker, der er bærende for Den ortodokse Kirkes omgang med ikonerne. Alle kristne - enten de nu er ugentlige kirkegængere eller har en mere "folkekirkelig" holdning til kirke og religion - står grundlæggende i den samme tradition - bestemt af Bibelens beretninger og af kirkens praksis og historie gennem århundrederne. Det er kendt stof, som vi alle har fået ind med modermælken - uanset en senere mere modificeret stillingtagen og holdning.

Vanskeligere bliver det, når vi bevæger os uden for den fælles kristne tradition - den fælles kristne kultur. Kristendommen præsenterer en fuldstændig og sluttet tolkning af livet og tilværelsen, der med indre logik i sidste ende må sige nej til andre og afvigende tilværelsestolkninger. Kristendommen er sandheden. Det samme krav stiller også de øvrige verdensreligioner lige så naturligt. En muslim eller buddhist kan ikke samtidig være kristen. Det ville føre til, at sandheden med stort "S" ikke eksisterer. Sandheden ville da blive relativ og i sidste instans afgøres af mit valg og min accept - og det endelige resultat ville blive: Hver enkelt menneske sin personlige sandhed. Det er måske også den mening, mange moderne mennesker hylder, - men det viser kun, at man ikke anerkender troens kategori, der virker ud fra andre forudsætninger end den velovervejede snusfornuft.

Det behøver dog ikke at betyde, at man lyser hinanden i band og afviser religiøse indsigter og sandheder i andre religioner. Her melder sig Jungs teori om arketyperne, som en mulighed til forståelse af det dybestliggende fælles-menneskelige, som tilsyneladende netop er fælles for alle mennesker - uanset kultur og religion. Arketyperne skulle være grundstrukturer i det menneskelige sind, der som en slags urbilleder er med til at strukturere både et menneskes sind og et menneskes oplevelser. En tanke, der på ingen måde er fremmed for kristentroen eller for

forståelsen af ikonerne, der netop kan kaldes skygebilleder, analoge billeder af det urbillede, som Gud ved skabelsen har nedlagt i mennesket.

Det er en forståelse, der inddrager alle mennesker. En forudsætning, der omfatter ethvert menneske, som en struktur der ligger forud for både den kulturelle og den religiøse udvikling. Og det må jo betyde, at alle tilværelsestolkninger, der har sandhed i sig, på en eller anden måde relaterer sig til disse urbilleder. Derfor vil de forskellige religioner også finde gnister af sandheden hos hinanden, - hvis man da er indstillet på at yde det store arbejde, det er at overskride de kulturelle og sociale grænser, der kan have gjort urbillederne svært genkendelige i de andre religiøse sammenhænge - og derfor vil man også uanset religiøst ståsted kunne have udbytte af mødet med ikonerne.